

Suburtnė – tai erdvė, kurioje išdrįstama tiesiog būti

„Beveik 4 val. ryto... pro lengvai tirpstantį snūdulį kažkur iš tolo ausimis nugvildena keisti, atrodo, niekuo nesirišantys garsai ir žodelyčiai...

... čiuto rylio... lingou rylio... čiut... ryyyl... ling... ry...

Skirtingais balsais raibuliuojantys tie garseliai nejučiomis pagauna paryčiuos sustingusį kūną į keistą ritmą... Panašų į lopšinę, pritariamą pirmųjų vieversių trelių, tad vietoj pasinėrimo į sapną tenka pabusti.

Matyt, buvau užsnūdusi ir, įkvėpusi šių garsų, buvau sugrąžinta į erdvę, kur mažas būrelis žmonių, mainydamiesi ritmais, vis kartoja ir kartoja tuos pačius pamažėle atpažįstamus man garsažodžius ir visai nesiruošia skirstytis.

Čia M. K. Čiurlionio dailės muziejaus kiemelyje ekspozicijos „Kryžių Lietuva“ auroje vyksta „Suburtnė“. Aš čia dalyvavau pirmą kartą, pasiryžusi išbūti visą 24 val. sutartinių maratoną."

Kai šio renginio iniciatorė Skaidra Jančaitė (kūrėja, dainininkė, lektorė), kuri jau 40 metų žinoma kaip sakralinės muzikos atlikėja, koncertuojanti Lietuvos ir užsienio bažnyčiose, mokyklose, koncertų salėse, kurianti performansus gatvėse, bokštuose, medžiuose, pirmą kartą 2020 m. suorganizavo šį maratoną, negalvojo apie jokią tęstinumą, bet dauguma dalyvių šiais metais rugpjūčio 14 d. Žolinių išvakarėse į „Suburtnę“ sugrįš jau septintąjį kartą.

Sutartinės

Sutartinės yra lietuvių tradicinės muzikos fenomenas, itin sena polifonijos forma, atsiradusi dar iki Lietuvos krikšto. Jos yra įtrauktos į UNESCO Reprezentatyvųjį žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą. Tai lietuvių muzikinio folkloro rūšis, kuri, kaip rašoma „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“, atsirado gimininės ir gentinės visuomenės raidos laikotarpiu (manoma, kilusios iš seniausių antifoninių paruginių ir heterofoninių giesmių), klestėjo 16–19 amžiuje. Sutartinėse daug sinkretumo bruožų – siejama muzika (vokalinė, instrumentinė), poezija, choreografija, vaidybos elementai (mimika, gestai). Sutartinės skirstomos į vokalines, kurių semantinis poetinis tekstas skamba kartu su garsažodiniais archajiškais priedainiais (pagal funkciją ir tematiką yra įvairių žanrinių grupių: darbo, kalendorinių apeigų,

vestuvinės, karinės istorinės, šeimos, apie gamtą), šokių ir žaidimų (skiriamos į vaikščiojamąsias, suktines bei dramines, kai judesiais imituojamas poetinio teksto turinys) bei instrumentines sutartines, atliekamas pavienių instrumentų (pirminės penkiastygės kanklės) arba vienuolikos instrumentų ansamblių (5 ragų pūtikai, 2–6 skudutininkai).

Pačiai Skaidrai Jančaitėi, kurios muzikinis profesionalus kelias kupinas atviros daugiakultūros pajautos, šis folkloro žanras vos keli metai iki „Suburtynės“ buvo nauja ir nepažinta forma. Pakalbinus susidarė įspūdis, kad ši kūrybinio polėkio pilna asmenybė, kurios improvizacijos persmelktos eksperimentinės savasties raiškos, gaivališkai priėmusi pačią sutartinę, „Suburtynės“ idėjai atsivėrė gana iš lėto.

Tuo metu jos vadovaujamas ansamblis „Skaidrumos“ su sutartinėmis tik pradėjo pirmąsias savo keliones. Kaip pati Skaidra juokiasi – norėjo būtent jas – mergaites išbandyti ir tik tada nuspręsti, ar iš tų sutartinių kas išeis. Ar toks savotiškas priėjimas per kito patirtis buvo paprasčiausia strategija tiriamaisiais tikslais, ar tai pasilikta galimybė atsirasti asmeniniam santykiui su sutartine? Tai kelia ne tik nuostabą dėl „Suburtynės“ gimimo, bet ir smalsumą pažinti asmenybę, kuri, panašu, žino formulę, suburiančią tokią gausą žmonių.

Menininkų draugystė ir daugiakultūros sąsajos, suburiančios socialinėms iniciatyvoms

Pačią sutartinių maratono idėją 2019 m. iškėlė latvių teatro režisierius, etnokultūrologas ir Lietuvos pantomimos teatro pradininkas Modris Tenisonas. Pas jį ir S. Orinską dar 2007–2014 m. įkurtoje „Laboratory of stage art“ Skaidra Jančaitė mokėsi Butho meno ir šiuolaikinio šokio, kur puoselėjamoje menininkų draugystėje gimsta drąsa paliesti daugiau nei asmeninių išgyvenimų ar interesų siūlą.

Jau čia, vedini atjautos ne tik baltiškosios kultūros tradicijoms, bet ir užtiktam atgarsiu kitose pasaulio kultūrose, per meną ir saviraišką kuriami savotiški dvasiniai saitai. Ypatingo menininkų dėmesio sulaukia japonų pasaulėjauta, kuri per tamsiąsias savo istorijos puses leido sutikti neįtikėtinai panašią į baltų etninės Japonijos grupės – ainų – dvasinę kultūrą, kuriai palaikyti ir buvo skirta pirmoji „Suburtynė“. 蝦夷 *ezo/アイヌ* *ainu* – tai viena iš nykstančių Azijos tautų, senieji Sachalino bei Kurilų ir Japonijos salų gyventojai. Ainų etninė grupė pasižymi savita ir į japonų mažai kuo panašia kalba bei kultūra. Ainai Japonijos salose gyveno jau virvelinės keramikos, arba Džiomono, periodu 10 000–300 m. pr. m. e. Dabar ainai ir ainų kilmės japonai gyvena daugiausia šiauriausioje Japonijos saloje, Hokaide, nors turi gana gausią bendruomenę ir Honšiu šiaurėje bei sostinėje Tokijuje.

Su baltais ainai panašesni nei su japonais ne tik savo išvaizda (balta oda, išorinio grožio ir estetikos suvokimu), bet ir gyvenimo būdu, mitybos principais, papročiais ir pasaulėjauta. Baltams, kaip ir ainams, labai svarbus yra gamtos ir kultūros santykis: tradicinė jų religija yra animistinė, turinti daug gamtoje gyvenančių dievų ir dvasių (ainų kalba bendrai vadinamų *kamui*), su kuriomis ainai bendrauja ne tik per kasdienius ritualus, atnašavimus religinėse ceremonijose, bet ir per šokį. Buvo tikima, kad šokių festivaliai pradžiugins dievus, padės palaikyti ryšį su jais ir garantuos taiką. Aina neturi savo rašto, informacija ir istorija iš kartos į kartą perduodama žodžiu. Dėl šių ypatybių, patirtos okupacijos, priverstinės asimiliacijos ir besitęsiančios diskriminacijos iki šiol, net 2008 m. pripažinus juos senaisiais Japonijos gyventojais, ainų etninės grupės situacija yra prasta. Nemažai žmonių tebeneigia ainų etninės grupės egzistavimą.

Gal tame kultūriniame skirtume tarp kartu gyvenančių japonų ir ainų bei toli nuo vienas kito egzistuojančių pasaulėjautų panašume ir yra ryšio raktas? Gal sutartinių pavidale atkartojant patį informacijos ir istorijų perdavimo principą, jis gali tapti palaikymo forma? Kaip ir ainų istorijos, lietuviškosios sutartinės retai kada buvo užrašomos, jos kasdienių darbų ritmuose, pagaunant aplinkos – paukščių, vėjo, medžių – garsus, kuriančius melodiją, buvo perduodamos iš lūpų į lūpas.

Žmonės nebeturi laiko vienas kitą pajusti

Anot mokslų daktarės Daivos Vyčnienės (Lietuvos etnomuzikologės, pedagogės, tradicinių lietuvių dainų atlikėjos), sutartinės kaip tik dabar išgyvena renesansą – rengiami įvairūs jų atlikimo mokymai. Tačiau šiuolaikiniam žmogui, kiek pastebėjau, vien paveldo išsaugojimas neteikia prasmės. Jam svarbus patyriminis efektas, per kontekstą suvokiant sutartinių paskirtį.

„Suburtynė“ nėra įprasti mokymai ar folkloro festivalis. Tai bendruomeninis 24 valandas trunkantis sutartinių vyksmas, kurio esmė yra ne pasirodymas publikai, o bendras patyrimas per balsą, ritmą ir buvimą kartu.

Pati Skaidra Jančaitė sutartinių giedojimą apibūdina kaip savotišką lietuvišką meditaciją ir malda, kurioje svarbiausia ne sceninis atlikimas, o žmogaus vidinis susitelkimas ir bendruomeninis ryšys. Tai gali būti priimama kaip svarbi praktika ryšiui su tradicija atkurti, tačiau susibūrę giedojimui mes neieškome praeities liudijimų atliekant pareigą, nebandome atkurti tikslų sutartinių paskirčių, veikiau per išgyvenamą būvį instinktyviai leidžiamės būti išrištiems. Nes, kaip Skaidra minėjo, mes niekada tiksliai nežinosime visų prasmų, kurios buvo svarbios mūsų protėviams, todėl perduodant sutartinėse išgiedamas istorijas labiau išryškėja sinergetinis efektas, o ne turinys.

„Suburtynės“ programos svarbią dalį užpildo ne tik sutartinės nuolat praktikuojančių moterų kolektyvai („Stubas“ iš Zapyškio, „Kadujo“ iš Kauno, „Gaudė“ iš Ringaudų, „Ginėja“ iš Elektrėnų ir kt.), programoje dalyvauja ir nauji sutartinių ratai, duetai: „Sesės“, „Merkū“, „Upė“, „Ratas“ ir kt., dovanojantys nepaprastą galimybę pažinti, patirti ar pasimokyti dainuojamųjų, šokamųjų ir žaidybinių sutartinių. Gilesnių potyrių siekiant drąsiausi kviečiami pavieniui į giedotojų ratą terapiniam patyrimui. Vieniems tai gali būti eksperimentas, kitiems – gilaus kvėpavimo ir ritmo pajautos praktika.

Man atrodė, kad virš manęs ir po manimi nieko nėra. Bet man nebaisu. Mano visą svorį, kurį iki šiol nešiojau, tie tyvuliuojantys sutartinių lyg „mainytuvių“ garsai aplink mane pamažėle atrodė tarsi vandenimis išglostė... išvelėjo... išsupo...

„Stubos“ sutartinių giedotojos ne tik pačios sau gieda sutartines, moterys jau dešimtmetį organizuoja atvirus visiems sutartinių ratus Zapyškyje, rengia sutartinių edukacijas lietuvaikiams ir užsienio svečiams. Ir pati „Suburtynės“ idėja, kaip teigia viena „Stubos“ narių Daiva Vaišnorienė, labai artima, „kad kiekvienas gali giedoti sutartines, skleisti sutartines kuo plačiau, kad jos pasiektų kiekvienus namus, suskambėti“. Tačiau pastebi tai, kad dėl sutartinių specifikos klausytojui jos gali atrodyti neskambančios. Ir tikina, kad visiškai kitaip yra jas giedant, taip ragindama pajusti tą magišką skambėjimą, prisijungiant giedoti.

„Pirmą kartą aš ilgai stebėjau giedotojus, sutartinių kolektyvus ir eilinius prisijungusius dalyvius iš šono ir net nepagalvojau, kad galėčiau išdrįsti prisijungti ir aš. Man atrodė, aš niekaip neperprasiu giedojimo taisyklių, mano balsas tai jau tikrai nedera, bijojau ne tiek suklysti, kiek sugadinti susigiedojusį būrį. Mačiau, kaip kiti irgi jaudinasi, vos judina lūpas, gieda be garso, bet linguoja kartu ir nesitraukia, o aš... vis ieškojau priežasčių nusikreipti... Net vaikų valandėlėje, kurią Skaidra vedė visai keliamečiams mažyliams, išdalinusi jiems įvairius barškalus, aš mieliau rinkausi maskuotę už fotoaparato. Užtai pakankamai erdvės pasidariau tyrinėjimui.“

Vienas žaviausių momentų – pasibaigus oficialiai daliai ar pertraukų metu, kai renginį netikėtai papildo improvizuoti judesio, poezijos ir instrumentiniai inkluzai. Kai kurie jų į giedamą sutartinę įsitraukia spontaniškai, ieškodami naujo ritmo ar sąskambio, tokiais netikėtumais išjudindami nedrąsios publikos sąstingį, kai kurie taip iščiurlena smalsumą, kad nepastebi, kaip patys jau žaismingai įtraukia publiką bendromis improvizuotomis „sutarielomis“.

Tai labai savotiškas „Suburtynės“ etapas prieš kulminaciją, kai žmogus atsiveria bendrystei įnešdamas savo autentikos dalį, kurią prieš „bendrą pasirodymą“ kaip instrumentą reikia susiderinti. Jei kas yra stebėję orkestrą prieš koncertą, gal atkreipė dėmesį į tai, kad kol kažkas tampo, barbena, griežialioja savo instrumentus, stumdo, dėlioja daiktus, tiesiog muistosi, vėdinasi natomis ar sukritę kikeną, įsivyravusi kakofonija yra tokia natūrali, žavi, kad gali nučiupti save visame tame girdint melodiją. Tuo momentu pradedama suvokti, kad klausytojas irgi yra kūrėjas.

Nors sutartinė pačiam žmogui gali būti priimtina kaip relaksacinė priemonė modernioje skubančioje kasdienybėje, bet pati jų struktūra labiau patenkina kitą prigimtinių žmogaus poreikį – būti bendrystėje. O gebėjimas nurimti, sustoti, susitelkti yra ne sąlyga, o veikiau gerasis šalutinis efektas, atliepiant kvietimui „sutarti“.

„Per šią parą stebėjau tą patį reiškinį vis iš naujo. Žmonės, kurie vieni kitų nepažinojo, po kelių valandų jau žvilgsniais vienas kitą lietė taip, lyg būtų susitikę ne pirmą kartą. Sutartinių išdalintos natos pamažėle buvo padedamos į šoną. Nepatogumą keitė juokas, nespėtus pakartoti žodžius – nauji žodelyčiai, sukuriantys nepaprastą ritmą judesiui. Kėdės, kurios buvo užpildytos stebėtojų, beveik visos tuščios traukiamos į pakraščius siekiant padidinti erdvę...“

Sutartinių vedimas

Sutartinės, atrodo, turi griežtą struktūrą, ir naujas žmogus, dažnai nedrįstantis suklysti, susipainioti ar neatitikti taisyklių. Skaidros vedimu nejučiomis įviliojamas. Tad čia ir pati „suburtynės“ žodžio prasmė atsiskleidžia. „Burti“. Tai nėra šiaip magija. Tai gebėjimas suburti, sutelkti, jungti, dėlioti į visumą. Skaidra Jančaitė nuosekliai ieško naujų bendravimo su klausytoju formų ir galimybių, per kūrybinį interpretavimą atrasdama savitą išraiškos stilių, betarpiškai bendrauja su klausytoju ir nuteikia jį atsivėrimui bei saviraiškai. Galimai čia ir slypi jos formulės. Puoselėdama sutartinių tradicijas, ji pati džiaugiasi kūrybine laisve, padedančia ne tik pažinti kitus, bet ir save.

„Mane jos juokas išmušė iš vėžių.

Ji taip rimtai pasako kokį garsąžodį, visu savo teatrališku kūnu tarsi sustiprindama to žodžio svarbumą ir nutyla. Padaro mažą pauzę, tada per sekundę visus vienu žvilgsniu surenka ir klausia „ar taip?“ ir kad užsikvatoja...

Susigaudai ar nesusigaudai, ką čia reikia daryti, bet juokiesi kartu ir traleliuoji. Momentais pasižiūri į kitus ir kokių nesąmonių ten gaunasi..., bet visi būna tokiame smagume...”

Sutariela

Bendroji „sutariela“, kuri yra ir šio renginio kulminacija, kai užgieda visi dalyviai, subūrėjai S. Jančaitėi, kaip ji sako, yra moteriško ir vyriško prado susijungimas, harmonija, sutarimas: rimo, rimo – moteriškasis, tūto – vyriškasis. „Manau, kad vyriškasis ir moteriškasis pradai yra mumyse, todėl ta sutariela gali įvykti kiekviename.“

Mes turime tūkstančius būdų kalbėti ir stebėtinai mažai progų iš tikrųjų susiderinti. Paradoksas, bet tokie žodelyčiai sutartinėse, kaip „tūto“, „rylio“, „saduto“ ir pan., kurie iš principo neturi aiškos reikšmės, nustebina savo gebėjimu sukelti tokį susikalbėjimą. „Suburtynėje“ visas kontekstas kuriamas iš tarpusavio pajautos. Man atrodo, tai vienas stipriausių šiuolaikinio žmogaus alklių.

Nors sutartinių pačiame giedojime tradiciškai dalyvauja moterys, o vyrai paprastai pritaria instrumentais, Skaidra pabrėžia vyro vaidmens balsų harmonijoje svarbumą.

„Ir aš stebėjau, kaip juos traukia tas ratas.

Kol vieni vyrai sodriais balsais derinosi, kiti netoliese stoviniuodami stebėjo. Bet nesitraukė. Vienas vyrukas taip intensyviai rankomis dangstė burną, lyg bijotų, kad tuoj tuoj ims ir prasiverš pritarimas. Net susigūžęs.“

M. K. Čiurlionio dailės muziejaus kiemelyje akustika tokia įstabi, kad, pritariant vyriškiems balsams, patyrimas prasismelkia iki sielos pamatų...

Šiais metais Lauros Lukenskienės dėka turėsime kankliavimo pamoką. Šį kiemelį užpildžius kanklių garsais žmonės gali ir pamiršti laiką...

2026-ieji Lietuvoje yra paskelbti atmintiniais **Kanklių metais**. Ši iniciatyva skirta pirmojo lietuviško Skriaudžių kanklių ansamblio 120-ies metų sukakčiai (įkurto 1906 m.) paminėti ir pagerbti kankles kaip svarbų tautinės kultūros simbolį. Kankliavimo tradicijas siekiama įrašyti į Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą, tad „Suburtynė“ yra ta vieta, kurioje visi iniciatyvūs kanklininkai kviečiami dalintis kankliavimo tradicijomis, patyrimais ir asmeninėmis šios praktikos prasmėmis, kad kitais metais sutartinių maratonas „Suburtynė“ sujungtų jau tris į UNESCO paveldą įtrauktus reiškinius: kryždirbystę, sutartines ir kankliavimą.

Baltijos moterų balsas „butō“ kūno kalba

Nuo pat pirmosios „Suburtynės“, menininkus S. Jančaitę, M. Tenisoną ir S. Orinską vienijanti veikla čia sukūrė kūrybinę erdvę atvirumui – nepaprastoms kultūrinių panašumų sąsajoms – būti.

Kaip ir kasmet, vyks menininkų grupės iš Latvijos „BUTŌ Lab“, kuri buvo įkurta 2021 m. Simonos Orinkos iniciatyva, performansas „Femina Corporalis“, kuriuo bus kuriama garso, judesio ir vaizdo instaliacija, kurioje ritualas tampa kolektyvinės moteriškos gyvybingumo, gydymo ir gyvybės jėgos tęstinumo išraiška. „Turime senovinį, animistinį gyvenimo modelį, vėliau – krikščioniškus sluoksnius, istorinę patirtį, susijusią su pavergimu, tautos traumomis ir priklausomybe. Visa tai sudaro baltų moteriškąjį archetipą, kuriame yra tiek šviesių, tiek tamsių, nesąmoningų srovių. Performanse tyrinėsime šį turinį, pasiremamos savo močiutės pasakojimais, taip pat: kaip tai pasireiškia šiuolaikinės moters kūne“, – dalinasi Simona Orinska.

„BUTŌ Lab“ – tai kūrybinė platforma, suburianti įvairių sričių menininkus, siekiančius tyrinėti judesį, performansą ir ritualą kaip šiuolaikines meninės raiškos formas, paprastai pasitelkiant „butō“ techniką. Tai japonų avangardinio šokio forma, per tylų judesį kalbanti apie tamsiausius žmogaus vidinius išgyvenimus ir nesutarimus, kurie aktualūs čia ir dabar, ir kai senos meno išraiškos tam nebetinkamos. Tai savotiška atsvara sutartinėms, kuriomis išreiškiamas būvis per balsų dermę, akcentuojant perduodamosios tradicijos formą. „Man butō patinka tuo, kad jo pagrindas yra improvizacija. Pati turiu rasti idėją, impulsą ar įvaizdį, o tada tai įkūnyti savo kūnu.“ (I. Dzintare)

Šis susitikimas „Suburtnėje“ primena, kad žmogaus saviraiška neturi vienos kalbos, bet apie tai, kas svarbu visiems, mūsų kūnai randa būdų kalbėtis.

Apie tautinius ryšius ir dalyvavimą „Suburtnėje“ „BUTŌ Lab“ menininkės dalinasi:

„Mano nuomone, tiek latvių, tiek lietuvių kultūroje moterys yra labai stiprios. Jų jėga dažnai nėra triukšminga, bet juntama – darbe, rūpesčiuose ir gebėjime išsaugoti tradicijas.“ (I. Dzintare)

„Sutartinių giedojimas yra sena ir archetipinė meno forma, kuri iš esmės veikia kaip komunikacinė-socialinė sistema, vienijanti ir sutvirtinanti. Todėl man atrodo, kad reikalingi ritualai, kurie padeda žmogui išgyventi, rasti prasmę ir saugumą šiandienos pasaulio krizės ir karų sąlygomis. Žinoma, tai ypatingas įvykis mūsų grupei, nes dalyvaujame nuolat. Patirti tą ypatingą energiją, spindesį, jėgą, kurią perteikia dainos.“ (S. Orinska)

„Mane žavi meditatyvus, įtraukiantis sutartinių skambesys. Jame yra kažkas labai seno ir kartu gyvo. Esu dirbusi su latvių folkloru, tačiau mūsų tradicijose nėra nieko visiškai panašaus. Sutartinės man asocijuojasi su bendru kvėpavimu ir balsu, kurie sujungia žmones. Man atrodo, labai įdomu pažinti šį kultūrinį paveldą per bendrą performansą.“ (I. Dzintare)

„Skaidros Jančaitės „Suburtnėje“ dalyvauju ne pirmą kartą ir kaskart many auga kažkoks keistas virpulis ir nerimas pagalvojus, kaip mes priimsime vienas kitą suderėjimo patyrimo? Tai taip jaudina.

Mes nežinome, ką patirsi tu, bet būtent todėl, manau, verta ateiti.“

Kiekvienas žmogus šį renginį pamato ir pajaučia skirtingai. Vienam tai tampa pirmu susitikimu su sutartinėmis, kitam bendrystės patirtimi, trečiam – tiesiog reta proga visai parai sustoti. Yra žmonių, kurie po pirmosios „Suburtynės“ išeina ne su atsakymais, o su klausimais, kurių iki tol sau net nebuvo uždavę. Galbūt todėl apie „Suburtynę“ sunku papasakoti. Ją lengviau patirti.

2026 m. rugpjūčio 14 d. 12 val. – 15 d. 12 val. esi laukiamas sutartinių maratone „Suburtynė“, kuris vyks Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus kiemelyje ekspozicijoje „Kryžių Lietuva“.

Renginio metu sutartinės nepertraukiamai giedamos visą parą, nuo vidurdienio iki vidurdienio, tad jos skamba ir naktį. Čia galima klausytis, dainuoti, mokytis, improvizuoti, šokti. Laukiami visi mylintys sutartinę – tiek pradedantys giedotojai, tiek ir profesionalai. „Ateikite, jei nuolat praktikuojate savo šeimose, būreliuose, mokyklose ar kolektyvuose; ateikite, jei sutartinė jums vis dar naujas atradimas, jūs taip pat galite drąsiai jungtis ir giedoti šventėje“, – kviečia maratono organizatorė Skaidra Jančaitė.

Straipsnio ir fotografijų autorė: Jurgita Grigaitė

Rėmėjai: Kauno m. savivaldybė, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, „Iniciatyvos Kaunui“
Organizatoriai ir partneriai: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Kūrybos ir užimtumo stuba.

Šaltiniai:

<https://www.vle.lt/straipsnis/sutartines/>

<https://rinkosaikste.lt/kultura-lietuviskoji-meditacija-renesansa-isgyvenancios-sutartines/>

[https://xn--urnalai-cxb.lmta.lt/wp-content/uploads/2010/Lietuvos muzikologija XI Vyciniene 161-173.pdf](https://xn--urnalai-cxb.lmta.lt/wp-content/uploads/2010/Lietuvos_muzikologija_XI_Vyciniene_161-173.pdf)

<https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/sutartiniu-magija-kai-garsai-tampa-bendrystes-muzika-1037289>

<https://skaidrajancaite.lt/>

<https://azijoszinynas.vdu.lt/japonija/ainai/>

<https://menufaktura.lt/naujienos/japoniskas-sokis-sujungia-su-gamta/>